

BULETINUL CERCULUI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI PATRIMONIU
CATEDRA DE ISTORIE ANTICĂ ȘI MEDIEVALĂ
CERCUL DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
„Vladimir Dumitrescu”

BULETINUL

CERCULUI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

VLADIMIR DUMITRESCU

I

2003

EDITURA UNIVERSITĂȚII „LUCIAN BLAGA”
SIBIU

MEMBRII DE ONOARE

Profesor univ. dr. Sabin Adrian Luca
Asistent univ. Silviu Istrate Purece

COLECTIVUL DE REDACȚIE

Șeful cercului
Raluca Teodorescu

Secretar științific
Diana Dăvîncă

Membrii ai colegiului de redacție
Diana Sztancs
Gabriel Rotar
Lucica Păcurar

COORDONATOR

Asistent univ. Silviu Istrate Purece

**Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu
Facultatea de Istorie și Patrimoniu
Cercul de Istorie Veche și Arheologie
„Vladimir Dumitrescu”
B-dul Victoriei, nr. 5-7, 2400 Sibiu, România
Tel. 0269/214468 int. 105; E-mail: cerc_arheo@yahoo.com**

Cuprins

Un nou început...	3
-------------------	---

Studii și articole

Raluca Teodorescu,	Aspecte privind înmormântările duble pe teritoriul României din neolitic până în prima epocă a fierului.....	25
Purcaru Jana,	Plastica vințiană din Banatul montan.....	9
Ion Tuțulescu,	Specificul așezărilor și locuințelor din aria culturii Sălcuța.....	21
Lucica Păcurar	Considerații privind necropola de la Pir (cultura Otomani).....	25
Diana Sztancs,		
Mihai Chiriac,	Aspecte privind ritul și ritualul de înmormântare la daco-geți..	27

Prezentări de monumente

Gheorghe V. Natea,	Câteva aspecte istorice și arheologice ale așezării dacice de la Tilișca – „Cățanaș” (jud. Sibiu).....	33
Mădălina Gîscă,	Scurtă prezentare a complexului arheologic Sucidava-Celei..	37

Amintindu-ne de un profesor

Mihai Chiriac,	Spicuiuri din viața regretatului profesor Nicolae Branga	41
----------------	--	----

Apariții editoriale sibiene

Dăvîncă Diana-Crina,	Dăvîncă Diana-Crina, O nouă apariție editorială.....	43
----------------------	--	----

Abrevieri bibliografice

Un nou început...

În existență, mai bine decât a fi este a deveni. Căci devenirea presupune un complex de metamorfoze având drept scop atingerea idealului de perfecțiune. Fiecare existență se transformă într-un trecut care devine istorie. Iar dacă aceasta se află cufundată în negura unor timpuri imemorabile, caracterizate de absența scrierii, a documentelor, a oricăror informații certe, atunci credem că am definit metaforic preistoria.

În devenirea sa, Cercul de Istorie Veche și Arheologie, care de la început și-a fixat existența sub auspiciile magistrului Vladimir Dumitrescu, a dorit ca Buletinul Cercului să fie un mijloc de popularizare a activităților desfășurate în cadrul științific al cercului, de către membrii săi.

Noul număr al *Buletinului*, al VI-lea, se prezintă într-o altă formulă, fiind mult mai extins și, sperăm noi, cu un conținut științific superior. Cu acest nou număr intenționăm să lansăm o nouă serie editorială. Dincolo de dificultățile financiare și nu numai, noua prezentare este, în fapt, concretizarea dorinței ca și studenții să aibă posibilitatea de a-și publica rezultatele cercetărilor efectuate sub atenta îndrumare a domnilor profesori, într-o revistă de specialitate, la care să aibă acces un public cât mai larg. Poate tocmai pe baza acestor considerente, criteriile de selectare a articolelor publicate sunt mult mai pretențioase. Se urmărește formarea deprinderii de operare cu aparatul critic, folosirea unei bibliografii cât mai vaste și mai recente, dezvoltarea unui simț critic care să permită selectarea și utilizarea informațiilor, precum și conturare unor opinii și concluzii proprii. În domeniul abordat, Colectivul de redacție speră ca, în acest mod, lucrările publicate să se transforme într-o contribuție nouă, științifică, care să se alăture vastului material informațional deja existent. Pe aceasta cale subliniem că *responsabilitatea științifică a conținutului textelor revine exclusiv autorilor*.

Totodată am dori să mulțumim domnilor profesori din cadrul Catedrei de Istorie Veche și Medievală care, prin sprijinul moral, prin îndrumările acordate, au făcut posibilă desfășurarea activității Cercului și, implicit, apariția Buletinului. Iar celor care nu mai sunt printre noi, arheologi, profesori și îndrumători, le aducem un pios omagiu, având vie în conștiință modelul pe care l-au reprezentat.

Lansăm pe aceasta cale și invitația, pentru cei interesați, de a lua legătura cu noi, fie direct, fie prin intermediul adresei de e-mail: cerc_arheo@yahoo.com.

Cu speranța că revista va reprezenta un stimulent pentru dezvoltarea și aprofundarea cercetării istoriei și arheologiei, credem în viitorul acestei reviste și în concretizarea rezultatelor muncii noastre.

Redacția

Aspecte privind înmormântările duble pe teritoriul României din neolitic până în prima epocă a fierului

Raluca Teodorescu

Problematica înmormântărilor duble pe teritoriul României este o temă care nu a fost abordată încă suficient în lucrările de specialitate. Totuși, acest fenomen a fost evidențiat în cadrul publicării diferitelor necropole preistorice. Au fost menționate cazuri de înmormântări multiple, precum cea de la Histria, complex în care sunt înhumați 20 de indivizi, lângă care au fost găsite 4 cranii și 28 de picioare de cai.

Această lucrare își propune, fără a avea pretenția de a reuși în totalitate, să analizeze diferitele tipuri de înmormântări duble, începând din neolitic și până în Hallstatt, în măsura în care o permite accesul la informație. În mormântările analizate sunt din neolitic (Fărcașele, județul Olt), epoca bronzului (Cheile Aiudului-Dealul Velii, județul Alba; Sărata Monteoru, județul Buzău; Bradu, județul Bacău, Gurbanesti, județul Calărași; Glăvănești, județul Iași), Hallstatt (Ferigile, județul Vâlcea). În mormântările duble vor continua să fie prezente și în alte perioade istorice pe teritoriul României, dar ele nu constituie tema lucrării de față.

Mormântul neolitic de la Fărcașele, județul Olt conține două schelete culcate pe stânga în poziție chircită, aparținând unei femei și unui bărbat de vârstă adultă, îmbrățișați¹. Aceeași situație se repetă și în necropola tumulară de la Cheile Aiudului-Dealul Velii, mormântul 5-5A, tumulul V, unde avem de a face cu o înmormântare similară celei de mai sus; diferența este dată de inventar, acesta fiind reprezentat de o ceșcuță Coțofeni așezată la capul unuia dintre cei doi. Tot la Cheile Aiudului-Dealul Velii, în mormântul 2-2A, tumulul XI, s-a descoperit înmormântarea dublă a doi copii (12 respectiv 14 ani) așezați chirciți pe dreapta în poziție *Kopfstehend*, cu orientarea E-V și respectiv V-E. Din inventar fac parte: două așchii de cremene și o microlită de jasp².

Un mormânt dublu de adulți de sex opus este întâlnit la Sărata Monteoru, poziția de înmormântare fiind femeia în brațele bărbatului³. La Bradu-Bacău,

¹ D. Nicolăescu Plopșor, W. Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975, p. 161.

² N. Vlăsa, M. Takacs, Gh. Lazarovici, *Morminte tumulare din Banat și Transilvania în perioada eneolitică târzie*, în *ActaMN*, XXII-XXIII, 1993, pp. 59-76.

³ D. Nicolăescu Plopșor, W. Wolski *op.cit.*, p. 161.

înmormântarea dublă conține scheletul unei femei în poziție chirchită ce ține în brațe un copil (sugar); mormântul nu conține inventar⁴.

La Gurbănești, mormântul 11A-B are depuse scheletele a doi adulți într-o cameră funerară cu capac cu bârne, legătura dintre cele două fiind făcută printr-o groapă comunicantă. În mormântul 11 A se află scheletul unui bărbat, pe spate, în poziție chirchită pe stânga. În mormântul 11B, din aceeași necropolă, se află un schelet de femeie în aceeași poziție. Ambele schelete sunt orientate E-V, și sunt presărate cu mult ocră. Înmormântarea este în analogie 1A-B din aceeași necropolă. Primul schelet este al unei femei culcate pe dreapta și chirchită, orientată ENE-VSV. Pe osemintele ei se aflau mari cantități de ocră, mai ales pe craniu și pe picioare. La picioarele ei se află scheletul unui copil întins pe spate, orientat E-V, ce prezintă aceeași caracteristică (ocră pe cap și pe picioare)⁵.

La Glăvănești –Iași avem de a face cu înmormântarea dublă a unui bărbat și a unui copil. Bărbatul ține în brațe sugarul. Inventarul este reprezentat de un fragment de vas folosit pentru ofrandă, un inel de buclă și o spirală de aramă. Tot aici, în mormântul 3-3A, avem scheletul unui copil și al unui fetus. În inventar observăm vasul de ofrandă, spirala de aramă, măseaua de animal perforată precum și inelul de buclă⁶.

Din Hallstatt exemplificăm cu un mormânt de incinerare de la Ferigile. Analizele antropologice au constatat existența mormintelor duble precum mormântul 3, tumulul XX, subiecții fiind un bărbat și o femeie iar inventarul fiind reprezentat de un celt, o săgeată, o fibulă și un cercel de bronz⁷.

Analizând datele de mai sus se ajunge la concluzia existenței a trei tipuri de înmormântări duble. Din cunoștințele pe care le avem la dispoziție, nu există înmormântări de adulți de același sex. Singurele asocieri sunt adult-adult de sex opus, adult-copil și copil-copil.

Din exemplele de mai sus se poate observa existența înmormântărilor duble pe parcursul întregii perioade puse în discuție, începând din neolitic, până în Hallstatt, indiferent de rit (inhumație sau incinerare) și poziția de înmormântare (îmbrățișați: Fărcașele-Olt, *Kopfstehend*-Cheile Aiudului-Dealul Velii, în unghi față de axul celuilalt - Gurbănești, sau în aceeași urnă -Ferigile).

⁴ *Ibidem*, p. 161;***, *Istoria României*, București, 1966, vol. I, p. 78.

⁵ D. Rosetti, *Movilele funerare de la Gurbănești*, în *MCA*, VI, 1959, pp. 791-813.

⁶ *** , *Repertoriul arheologic al județului Iași*, 1984, vol. 1, p. 115.

⁷ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiana de la Ferigile*, București, 1967, p.147; D. Nicolăescu Ploșor, W. Wolski, *op.cit*, p. 117.

De altfel intenția, așa cum am mai spus la începutul articolului, a fost aceea de a încerca să relievez una dintre cele mai ascunse laturi ale personalității umane: *afectivitatea*, pe baza datelor antropologice și analizei inventarului.

Diversitatea pozițiilor de înmormântare, ieșite din comun, au făcut ca unii cercetători să afirme că este vorba de un ritual al populațiilor vechi, cel al *unirii după sau prin moarte*. Probabil că aceste înmormântări pot fi puse pe seama legăturilor de rudenie între decedați, astfel adulții sunt soț și soție iar adultul cu copil sunt părintele și copilul său. Observăm de asemenea că în cazul înmormântărilor adult-copil, nu există o regulă în ceea ce privește sexul adultului, acesta putând fi bărbat sau femeie.

Acest tip de înmormântare dublă poate fi pus pe seama unei morți violente sau a unei tragedii. În cazul înmormântărilor adult-adult, cunoscându-se analogiile cu lumea bronzului oriental, se poate deduce că este vorba de o sacrificare a soției la moartea soțului sau. Oricum legătură de rudenie este susținută de afectivitatea pozițiilor de înmormântare și de gropile comunicante dintre schelete, cum este cazul înmormântărilor de la Gurbănești.

În cazul înmormântărilor de copii se observă prezența unor obiecte – amuleță realizate din măsele de animal (măseaua perforată de cervideu din mormântul 3-3A de la Glăvănești-Iași) sau microlite de jasp roșu, precum cea de la Cheile Aiudului – *Dealul Velii*.

Ceramica este prezentă în funcție de epoca din care datează mormântul respectiv, fiind cel mai sigur instrument de datare. În funcție de tipologia obiectelor de inventar se poate determina inclusiv sexul celor înmormântați. De exemplu în tumulul XX, mormântul 3, tindem să credem că celțul, săgeata și fibula de bronz aparțineau bărbatului, iar cercelul aparținea femeii împreună cu care a fost incinerat.

Existența mormintelor duble reprezintă o constantă a modului de reacție a oamenilor în fața unor întâmplări care îi marchează afectiv, simbolizând ideea reîntâlnirii în viața de dincolo. Acestea reprezintă o practică funerară izvorâtă dintr-un puternic substrat emotivo-afectiv. Ele denotă faptul că omul reacționează la fel din punct de vedere afectiv în diferite momente și epoci istorice.

Figura nr. 1: Înmormântare dublă (Sărata Monteoru)

Plastica vinčiană din Banatul montan

Purcaru Jana

Plastica neolitică simbolizează manifestări magico-religioase, dar este în același timp și expresia unor înclinații artistice ale vechilor comunități.

Mai aproape de reflectarea epocii neolitice, ar fi ideea oglinzirii prin plastică „a raportului om-natură, a modului în care se percepea relația material- spiritual”.¹

În stațiunile din Banatul montan, plastica vinčiană este deosebit de bogată cu trăsături care o individualizează și care oferă un caracter unitar culturii Vinča în toate zonele unde aceasta s-a răspândit.

Pentru a urmări mai ușor evoluția plasticii în stațiunile Banatului montan, vom utiliza sistemul folosit de S. A. Luca în lucrarea domniei sale, *Liubcova-Ornița*, care a împărțit această categorie în mai multe grupe:

A. Vase cu folosință specială:

- a. vase cu protome,
- b. vase incizate,
- c. vase antropomorfe,
- d. vase zoomorfe,
- e. capace de vase.

B. Plastica propriu-zisă:

a. Statuete:

1. antropomorfe,
2. zoomorfe,
3. stilizate-perforate.

b. altărașe de cult,

c. protome,

C. Podoabe de lut și obiecte cu folosință specială

A. a. Din categoria vaselor cu protome stilizate pentru cultura Vinča fazele A și B, la *Liubcova-Ornița* s-a descoperit un singur exemplar sub forma unui fragment de protomă zoomorfă de culoare neagră, având incizii încrustate cu alb ce aparține fazei A3.²

¹ S. A. Luca, *Liubcova Ornița*, Târgoviște, 1998, p. 51; Idem, *Contribuții la istoria artei neolitice. Plastica așezării de la Liubcova-Ornița (județul Caraș-Severin)*, în *Banatica*, 10, 1990, p. 6.

² *Ibidem*, p. 8.

A. b. În categoria vaselor incizate se încadrează un singur vas descoperit la Liubcova, fragmentar, de culoare neagră și aparținând fazei A2.³

A. c. Categoria vaselor antropomorfe nu este foarte răspândită în cultura Vinča, astfel de vase întâlnindu-se mai ales în aria nordică a acestei civilizații.⁴

Pentru zona Bantului montan, un astfel de vas cu atribute antropomorfe a fost descoperit la Liubcova-Ornița, acesta fiind un vas cu țevă de scurgere sub forma unui phallus descoperit în nivelul III, faza Vinča A3/B1.⁵

A. d. În categoria vaselor zoomorfe descoperite la Liubcova –Ornița, nu putem încadra cu siguranță nici un exemplar în fazele Vinča A-B. Este totuși posibil ca unul dintre fragmentele, de acest fel, descoperit într-una din gropile nivelului II a să fie mai timpuriu, lucru posibil datorită eventualelor răscoliri.⁶

A. e. Vasele capac apar în regiunea Dunării, odată cu sosirea purtătorilor culturii Vinča, deci odată cu fazele timpurii ale acesteia.⁷

În fazele timpurii, acestea sunt simple, au formă tronconică, două orificii pe creștet sau pe corp, iar ca motiv ornamental, benzile punctate, în faza B acestea având urechi, fața schițată și de cele mai multe ori ochii sunt apotropaici.⁸

La Liubcova-Ornița, capacele de vas reprezintă o categorie des întâlnită, astfel, pentru fazele A-B ale culturii Vinča au fost descoperite mai multe piese, cele mai timpurii fiind încadrate în faza A2, iar cele mai târzii în faza A3-B1.⁹

Piese asemănătoare au fost descoperite și la Gornea în fazele A2 și A3, prezentând urechi și nas; la Zorlenț un exemplar aparține fazei B.¹⁰

B. Cea mai importantă categorie a plasticii este dată de reprezentările antropomorfe și zoomorfe care au fost descoperite în număr foarte mare în stațiunile Banatului montan.

Studii complexe despre plastica antropomorfă au fost publicate pentru stațiunile de la Liubcova-Ornița¹¹, Gornea¹², Zorlențu Mare¹³, Balta-Sărată¹⁴.

³ *Ibidem*, p. 8.

⁴ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 104.

⁵ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 54; Idem, *Contribuții la istoria...*

⁶ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița*, p. 54; Idem, *Contribuții la istoria...*, p. 9.

⁷ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 103; S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 54.

⁸ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 103.

⁹ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...* pp. 54-56; Idem, *Contribuții la istoria...*, pp. 10-15.

¹⁰ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 103.

¹¹ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița*, pp. 58-69.

¹² D. Bălănescu, *Plastica vinčiană de la Gornea*, în *Stud. Com. Car.*, 1979, pp. 33-41.

¹³ E. Comșa, Oct. Răuț, *Figurine antropomorfe aparținând culturii Vinča descoperite la Zorlențu Mare*, în *SCIV* 20, 1, 1969, pp. 3-15.

Statuetele antropomorfe au cea mai mare pondere din cadrul plasticii neoliticului dezvoltat, și mai ales au diferite variante care evoluează pe faze.

În zona Banatului montan, plastica antropomorfă a fazei A este mai bine cunoscută din cercetările de la Gornea și Liubcova-Ornița, (fig. 1; 2-6).

După forma corpului, plastica antropomorfă a fazei A poate fi grupată în categoriile tipologice:

1. idoli cilindrici,
2. idoli prismatici,
3. idoli modelați plastic.¹⁵

Idolii cilindrici au fața cu mască triunghiulară, nasul reprezentat printr-o proeminență, ochii prin două tăieturi scurte, dispuse orizontal sau oblic și stau la baza genezei plasticii antropomorfe a fazei B1 de la Zorlențu Mare, Balta-Sărată și Liubcova.¹⁶

Astfel de idoli cilindrici apar în număr mare la Gornea-Căunița de Sus, fața are forma unui triunghi alungit, brațele apar ca niște prelungiri laterale, simple, sau cu una, două perforații (sistem întâlnit și la figurinele de la Zorlențu Mare)¹⁷, sexul este redat prin incizie triunghiulară, bazinul este reprezentat fie prin proeminențe conice, fie prin proeminențe rotunde sau ovale, despărțite prin incizie verticală, picioarele nu sunt schițate¹⁸, dar apare așa-numita talpă care este o mică prelungire ovală.¹⁹

2. Idolii prismatici sau plăți sunt mai puțin răspândiți, fiind comuni pentru fenomenul de interferență Starčevo Criș – Vinča.²⁰

Astfel de idoli s-au descoperit la Gornea, nu au fața delimitată, apar deja ochii redați prin incizii orizontale și nasul mic, sexul este redat prin incizie verticală sau prin proeminențe, picioarele nu sunt schițate.²¹

Plastica antropomorfă de la Liubcova –Ornița care se încadrează în fazele A-B este foarte bogată, cele mai timpurii statuete fiind descoperite în nivelul IVA,

¹⁴ D. Bălănescu, *Plastica antropomorfă în așezarea neolitică de la Caransebeș-Balta-Sărată*, în *Stud.Com.Car.*, 4, 1982, p. 113-120.

¹⁵ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p.88; D. Bălănescu, *Plastica vinčiană de la Gornea*, p.34, Idem, *Plastica antropomorfă...*, p. 114.

¹⁶ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 88.

¹⁷ E. Comșa, Oct. Răuț, *op. cit.*, pp. 3-15.

¹⁸ D. Bălănescu, *Plastica vinčiană de la Gornea...*, p. 38.

¹⁹ S. Marinescu-Bâlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, 1979, p. 90.

²⁰ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 90.

²¹ D. Bălănescu, *Plastica vinčiană de la Gornea...*, p. 38.

faza A1 a culturii Vinča, iar cele mai târzii în nivelul II faza A3/B1.²² Caracteristicile acestora sunt asemănătoare cu cele descoperite la Gornea, pasta este degresată cu nisip, pietricele și puțină pleavă, prezintă o netezire bună, culoarea acestora mergând de la brun, brun-cărămiziu la negru-brun, brun, brun-cărămiziu, cenușiu.²³

Unele figurine prezintă un postament sau un soclu (așa cum sunt cele de la Balta-Sărată), destinat probabil fixării acestora.²⁴

Piesele cele mai timpurii, cu perforații prin brațe se găsesc odată cu începutul fazei B1 a culturii Vinča.²⁵

Un astfel de exemplar a fost descoperit la Liubcova-Ornița, având brațul drept perforat de două ori, orizontal și sâni moderată conic, aparținând fazei A3/B1.²⁶

Pentru faza B a culturii Vinča, un număr foarte mare de statuete antropomorfe, aproximativ 300 se cunosc doar la Zorlențu Mare, dar au fost descoperite și la Liubcova, Ohaba-Mâtnic, Ruginosu și Balata-Sărată.²⁷

Idolii cilindrici și cei plăți persistă și în această fază dar se întâlnesc și cei cu mască pentagonală specifici fazelor târzii ai culturii Vinča.²⁸

Figurile cilindrice ce aparțin fazei B au corpul scund sau înalt, sâni, brațe scurte, fese mici, mască triunghiulară, două incizii oblice sau orizontale ce prezintă ochii, sau au corp cilindric, simplu, fără brațe, cu mască triunghiulară.²⁹

Astfel de exemplare s-au descoperit la Zorlenț, în fazele B1 și B2, unele variante având soclu drept, iar altele talpa lățită.³⁰

Stațiunea de la Balta-Sărată a fost încadrată în urma săpăturilor efectuate între anii 1973-1976 de către Ghe. Lazarovici în fazele A3-B1/B2 ale culturii Vinča.³¹

Majoritatea figurinelor de la Balta-Sărată aparțin nivelului II al așezării, deci fazei B1/B2, o singură figurină aparținând nivelului I.

²²S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, pp. 58-60.

²³*Ibidem*, pp. 58-60.

²⁴D. Bălănescu, *Plastica antropomorfă...*, p. 115.

²⁵Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 94.

²⁶*Ibidem*, p. 59.

²⁷Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 91.

²⁸*Ibidem*, p. 91.

²⁹*Ibidem*, p. 91.

³⁰*Ibidem*, p. 91.

³¹D. Bălănescu, *Plastica antropomorfă...*, p. 91, p. 113.

Aceste figurine au o motivistică a ornamentelor destul de săracă, remarcându-se doar liniile incizate, dispuse fie pe toată suprafața părții interioare, oblic, fie sub gât sau piept.³²

Doă exemplare de la Balta-Sărată prezintă un interes deosebit din punct de vedere al ornamentării: o figurină destul de neglijent confecționată, are dispusă pe piept o siluetă umană incizată, foarte stilizată, ornament întâlnit și la Zorlențu Mare³³, iar cea de-a doua figurină prezintă motive meadrice pe toată suprafața corpului având analogii la Zorlențu Mare și Liubcova³⁴.

Majoritatea statuetele de la Balta-Sărată au formă cilindrică și sunt de mici dimensiuni.

Cea mai frecventă categorie întâlnită în stațiunile de la Liubcova, Balta-Sărată și Zorlenț este reprezentată de idoliia plăți ce au redați sânii, brațele (de obicei scurte), fesele prin una sau două proeminențe cu sau fără picioare.³⁵

Des întâlnite sunt picioarele de figurine mari și etichete de picioare, având degetele schițate și câteodată una sau două proeminențe ce par să indice gleznela, care provin de la Zorlenț, faza B1 și Balta-Sărată faza B1/B2.³⁶

La Zorlențu Mare s-a descoperit un idol cu corpul plat, cu mască triunghiulară, nasul marcat printr-o proeminență și două incizii ce reprezintă ochii, având brațul stâng și partea dreaptă a torsului rupte.³⁷

Unele statuete plate au ornamente sub formă de incizii din două până la patru linii paralele dispuse diferit ce redau fie elemente de îmbrăcăminte, fie budoabe.³⁸

B. a. 2. Statuetele sau figurinele zoomorfe sunt mai puțin numeroase decât cele antropomorfe, apar în fazele B ale culturii Vinča și în general acest tip de statuete reprezintă patrupede: tauri sau alt gen de cornute greu de identificat din cauza stilizării.³⁹ Astfel de statuete se întâlnesc la Zorlenț, Balta-Sărată și Ruginosu.

La Zorlențu Mare mai apar unele piese de lut sau piatră care ar putea să reprezinte idoliia în formă de phallus, o piesă care se leagă de cultul taurului sub

³² *Ibidem*, p. 117.

³³ E. Comșa, O. Răuț, *op. cit.* p. 6.

³⁴ D. Bălănescu, *Plastica antropomorfă...*, p. 117.

³⁵ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 91.

³⁶ *Ibidem*, p. 91.

³⁷ *Ibidem*, p. 91.

³⁸ *Ibidem*, p. 94.

³⁹ *Ibidem*, p. 100.

forma unor coarne de consacrație și o figurină cu cap modelat realist ce pare a reprezenta o oaie care apare și la Parța.⁴⁰

B. a. 3. Statuetele stilizate-perforate sunt o categorie ce reprezintă evoluții abstractizate ce se dezvoltă din categoriile de plastică antropomorfă sau zoomorfă amintite în rândurile anterioare.⁴¹

Pentru stațiunea de la Liubcova-Ornița, domnul S. A. Luca face o împărțire a acestora în mai multe categorii:

1. statuete stilizate atropomorfe,
2. statuete stilizate zoomorfe,
3. statuete cu un înalt grad de stilizare.⁴²

Nici un exemplar aparținând acestor categorii din stațiunea de la Liubcova nu face parte din fazele A-B ale culturii Vinča, ci doar din faza C nivelul I.⁴³

În lucrarea sa, *Neoliticul Banatului*, domnul Ghe. Lazarovici împarte categoria idolilor perforați, aparținând fazei B în 6 grupe mari:

- I. Idoli perforați, antropomorfi (cu variante),
- II. Idoli perforați antropomorfi stilizați (cu variante),
- III. Idoli stilizați (cu variante),
- IV. Amulete,
- V. Figurine zoomorfe perforate,
- VI. Capete de idoli.⁴⁴

Aceste figurine sunt cunoscute în literatura de specialitate sub diferite denumiri: idoli de tip thessalian, idoli cu cap mobil, idoli fără cap, idoli sau amulete de tip Bicske, idoli de tip Zorlenț.⁴⁵

Cele mai timpurii exemplare datează din faza B1 a culturii Vinča, se dezvoltă din idoli antropomorfi ai fazei B, multe piese de acest fel descoperindu-se la Zorlențu Mare.⁴⁶

I. Idoli perforați antropomorfi au mai multe variante după forma corpului, brațelor sau mască:

a. idoli cu corpul cilindric sau ușor conic, masca abia schițată, perforația verticală, descoperiți la Zorlenț, nivelul I, faz Vinča B2 cu analogii la Cășcioarele;

⁴⁰ *Ibidem*, p. 102.

⁴¹ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 68.

⁴² *Ibidem*, p. 68.

⁴³ *Ibidem*, pp. 68-70.

⁴⁴ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 94.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 94.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 94.

b. idoli cu corpul plat, brațe, fața schițată, perforația verticală, provenind de la Zorlenț, nivelul II și III, faza B2 și B2/C;

c. idoli cu corpul cilindric, brațe, mască, ochii marcați prin două tăieturi scurte, întâlniți la Zorlenț, nivelul I faza B2.⁴⁷

II. Idolii perforați antropomorfi, stilizați prezintă brațe, sâni și câteodată cap sau gât și sunt prezenți în stațiunea de la Zorlențu Mare.⁴⁸

III. Idolii stilizați cu corp cilindric, trapezoidal, oval sau plat cu brațe oblice, subțiri, terminate cu protome alimaniere, se întâlnesc masiv la Zorlenț, sunt foarte prezenți în cultura Vinča, fiind descoperiți în toate stațiunile fazei B2/C.⁴⁹

La Zorlențu Mare s-a descoperit un exemplar de prezintă corp cilindric, două brațe oblice, o proeminență și două urechi stilizate și un altul ce are corpul cilindric fără cap și trei brațe îndreptate în sus.⁵⁰

IV. Amuletele reprezintă idoli foarte stilizați ce au mai multe variante: de forma unor stele cu patru până la șase brațe, cu perforația trecând prin două brațe; cu trei sau patru brațe și picior; cu patru brațe scurte și picior lung; cu trei sau patru brațe și picior scurt; cu trei brațe fără picior; cu corp cilindric și trei brațe scurte, simetrice, toate aceste variante fiind prezente în stațiunea de la Zorlențu Mare.⁵¹

La Liubcova-Ornița, în nivelul III, faza Vinča A3/B1 a fost descoperită o amuletă de culoare neagră bine netezită, perforată, obținută dintr-un perete de vas.⁵²

V. Figurinele zoomorfe perforate au un rol simbolic, fiind folosite ca amulete și reprezintă păsări stilizate (la Zorlenț) sau figurine cu gaură orizontală pentru cap (la Balta-Sărată, faza B1).⁵³

VI. Capetele de idoli perforate provin de la figurinel antropomorfe și sunt cunoscute în Banatul montan în stațiunea de la Zorlențu Mare.⁵⁴

B. b. O categorie aparte a plasticii o reprezintă altărașele de cult care sunt cunoscute încă din faza A a cuturii Vinča dar care sunt prezente și în cultura Starčevo Criș.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 94-96.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 97.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 98.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 98-99.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 99-100.

⁵² S. A. Luca, *op. cit.*, p. 73.

⁵³ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, pp. 99-100.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 101.

În stațiunile Banatului montan astfel de piese sunt cunoscute mai ales la Gornea și Liubcova-Ornița (fig. 2).

Altarele sau măsuțele de cult se împart în două categorii:

I. Altare cu măsuță triunghiulară,

II. Altare cu măsuță rotundă sau ovală și cu picioarele scunde.⁵⁵

În stațiunea de la Gornea-Căunița de Sus au fost descoperite mai multe astfel de altărașe de cult:

I. 1. Altăraș triunghiular cu trei picioare, din pastă bună, cu ornamente unghiulare, ce are analogii la Karanovo și Turdaș;

I. 2. Altăraș triunghiular cu trei picioare, la fiecare colț cu câte o protomă animalieră, din pastă fină, bine arsă, lustruită, de culoare neagră cu pete brun-cenușii, ornamentat cu benzi incizate, dispuse în unghiuri, umplute cu pastă albă și prezentând urme de pictură roșie în tehnica crusted;

I. 3. Picioare de altare, formă plată, ornamente meandrice;

I. 4. Altăraș din pastă gălbuie, nu prea bine netezită, cu o măsuță rotundă și patru picioare conice.⁵⁶

La Liubcova-Ornița, corespunzător fazelor A și B ale culturii Vinča au fost descoperite mai multe altărașe de cult:

1. Cel mai timpuriu altăraș de aici are masa triunghiulară, este păstrat în proporție de 2/3 di piesă, degresantul este format din nisip, pietricele și pleavă, prezintă incizii ce sugerează un ornament meandric și a fost descoperit în nivelul IVa, faza A1 a culturii Vinča.⁵⁷

2. Un fragment de altăraș triunghiular din care s-au păstrat un picior și o parte din masă, ornamentat cu incizii unghiulare încrustate cu o pastă albă, unele registre dintre incizii fiind pictate cu culoare roșie, după ardere, pe partea superioară a piciorului prezentând o protomă stilizată, a fost descoperit în nivelul IVb, faza Vina A2.⁵⁸

3. Picior de altăraș fragmentar, antropomorf, cu atribute feminine, ornamentat cu incizii dispuse unghiular sau meandric, încrustate cu o pastă albă, având sâni modelați plastic a fost descoperit în nivelul III, faza Vinča A3/B1.⁵⁹

⁵⁵ D. Bălănescu, *Plastica Vinčiană de la Gornea...*, p. 39.

⁵⁶ *Ibidem*, p.39-40; vezi și Gh. Lazarovici, *Cultura Vinča A în Banat*, în *ActaMN* 7, 1970, pp. 471-485.

⁵⁷ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 70; *Idem*, *Contribuții la istoria artei ...*, p. 29.

⁵⁸ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 70; *Idem*, *Contribuții la istoria artei...*, p. 28.

⁵⁹ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 71; *Idem*, *Contribuții la istoria artei...*, pp. 26-28.

4. Tot în nivelul III, faza Vinča A3/B1 a fost descoperit și piciorul de altăraș puțin arcuit, rotund în secțiune și ornamentat prin efectul de ardere numit blacktoped.⁶⁰

C. Podoabele de lut și obiectele cu folosință specială sunt o altă categorie a plasticii în lut prezintă în stațiunile Banatului montan.

Un fragment dintr-o brățară de lut, de culoare neagră foarte bine lustruită, cu secțiune triunghiulară și ardere bună a fost descoperit în nivelul IVc de la Liubcova faza A3.⁶¹

Un alt fragment de brățară aproape identic cu cel descris anterior a fost descoperit în nivelul IVb de la Liubcova, faza A2.⁶²

Tot în nivelul IVb a fost descoperit un disc de lut de culoare cărămizie, foarte bine lustruit și ars, pasta degresată cu nisip și canturi foarte bine șlefuite.⁶³

Între obiectele de folosință specială, se disting două piese descoperite la Gornea și Liubcova-Ornița:

1. O piesă rară și interesantă este o figurină descoperită la Gornea, lucrată din marmură galbenă, cu gâtul perforat, botul și urechile doar schițate, reprezentând doar un cap de onagru, folosit, se pare, ca baston sau sceptru.⁶⁴

2. La Liubcova-Ornița, s-a descoperit o piesă asemănătoare, un cap de onagru (sau cal?) întreg, realizat dintr-o rocă moale și albă la culoare (calcar?) ce aparține nivelului IVc, faza Vinča A3.⁶⁵

Tot La Liubcova, în locuința L2/1985 (Vinča A3/B1) s-a descoperit o piesă deosebită, trapezoidală cu latura lungă de aproximativ 20-25cm, lată de aproximativ 4cm, realizată dintr-o rocă dură, având analogii la Mintia-Gerhat.²⁹⁰

O altă categorie aparte în arata neolitică este dată de reprezentările plastice de pe vase care redau în general figuri umane. Cea mai frumoasă reprezentare plastică din Banat este considerată o dansatoare descoperită pe un vas de provizii de la Zorlenț, aparținând fazei B a culturii Vinča.⁶⁶

⁶⁰ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 71, Idem, *Contribuții la istoria artei...*, p. 28.

⁶¹ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 73.

⁶² *Ibidem*, p. 73; Idem, *Contribuții la istoria artei...*, p. 31.

⁶³ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 73; Idem, *Contribuții la istoria artei...*, pp. 31-33

⁶⁴ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 90; D. Bălănescu, *Plastica Vinčiană de la Gornea...*, p. 40.

⁶⁵ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 74.

²⁹⁰ *Ibidem*, p. 74.

⁶⁶ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 103.

Pe un vas de cult descoperit la Gornea a fost efectuată o reprezentare de sex, executată aproape în aceeași manieră în care este schițat sexul la figurinele cilindrice (incizie triunghiulară).⁶⁷

Tot la Gornea a fost descoperită o reprezentare umană pe o toartă de vas cu ochii redați prin incizii oblice.⁶⁸

Nu în ultimul rând, o altă categorie reprezentată în plastica neoliticului din Banatul montan este aceea a idolilor din prundiș sau idoli cu creștături – *pebble idols* – descoperiți în stațiunile de la Ostrovu Golu și Balta Sărată.⁶⁹

După ce am parcurs toate aceste manifestări ale artei neoliticului dezvoltat din Banatul montan, este imposibil să nu sesizăm deosebita varietate, frumusețe și bogăție a plasticii culturii Vinča din fazele A și B.

Evoluția plasticii din stațiunile de la Gornea–*Căunița de Sus*, Liubcova–*Ornița*, Zorlențu mare, Balta Sărată, Ruginosu, este asemănătoare cu evoluția plasticii vinčiene din întreg Banatul și prezintă numeroase legături tipologice cu plastica stațiunilor de la sud de Dunăre sau din nordul Banatului.

Așa cum am văzut, se constată influențe și legături puternice între stațiunile Banatului montan, plastica de la Zorlenț având analogii în stațiunile de la Balta-Sărată, Ruginosu sau Ohaba-*Mâtnic*.

Majoritatea figurinelor acestei categorii a artei neolitice au fost descoperite în complexe închise⁷⁰, aceasta ducând la concluzia că pe lângă funcția magică, de cult, figurinele aveau și funcție decoactivă.⁷¹

Plastica din stațiunea de la Liubcova fiind supusă unor cercetări și analize atente a dus la unele observații cel puțin interesante și care ne dau posibilitatea să privim din alte perspective complexitatea vieții materiale și spirituale a comunităților vinčiene.

Majoritatea plasticii mărunte de la Liubcova este ruptă din vechime⁷², acest fapt ducând pe autorul acestor cercetări la unele posibile explicații:

- Intervențiile în stațiunile cu mai multe nivele, pentru noile construcții (fundații, gropi, terasări);
- Cucerirea spirituală în urma căreia se distrug idoliile civilizației anterioare;
- Existența unor sărbători/ritualuri, doar bănuite, în decursul cărora se recurge la spargerea, mutilarea sau pângărirea unor statuete;

⁶⁷ D. Bălănescu, *Plastica Vinčiană de la Gornea...*, p. 40.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 40.

⁶⁹ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 102.

⁷⁰ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 74; D. Bălănescu, *Plastica antropomorfă...*p. 117.

⁷¹ D. Bălănescu, *Plastica antropomorfă...*p. 117.

⁷² S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, p. 75.

- Amuletele stilizate nu sunt decât arareori și incidental sparte, probabil acestea fiind folosite individual.⁷³

Altă opinie în privința semnificației statuetelor vinčiene este a doamnei Dana Bălănescu care a analizat plastica din stațiunea de la Balta-Sărată: „orificiile dispuse pe brațele unei figurine, silueta umană de pe figurine, forma cilindrică de mici dimensiuni a figurinelor converg spre o ipoteză – utilizarea, cel puțin a unor figurine drept pandantive”.⁷⁴

⁷³ S. A. Luca, *Liubcova-Ornița...*, pp. 75-76.

⁷⁴ D. Bălănescu, *Plastica antropomorfă...*, p. 119.

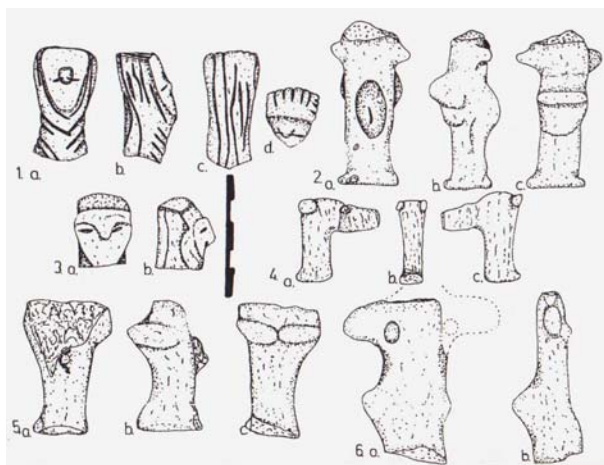

Figura nr. 1

Figura nr. 2

Ilustrații preluate după:
Sabin Adrian Luca, *Liubcova-Ornița, Târgoviște*, 1998

Specificul așezărilor și locuințelor din aria culturii Sălcuța

Ion Tuțulescu

Încă din cele mai vechi timpuri, așezarea a reprezentat nucleul unei comunități, nucleu ce a avut o importanță deosebită în evoluția omului, păstrându-se până în zilele noastre.

Tipul de așezare din aria culturii Sălcuța poate fi împărțit în câteva categorii:

- așezare de tip tell. Acest tip este răspândit în partea sud-estică și la periferia estică a ariei sale. Aici este vizibilă influența venită din partea culturii Gumelnița, acest tip de așezare fiind caracteristic acesteia din urmă;

- așezări aflate pe ostroave sau pe grinduri;

- așezări aflate pe terase înalte. Acestea puteau fi apărate mai ușor prin pantele amenajate de purtătorii acestei comunități.

Cum am arătat mai sus, aceste așezări erau apărate prin diverse metode. Spre exemplu, la Sălcuța era apărată prin șanț și val de pământ¹. La Verbicioara așezarea era apărată de un șanț lung cu un tranșeu aproape semicircular².

De ce erau așezările apărate? Un răspuns ar fi acela că societatea se modifică datorită influențelor venite din sud, influențe ce aveau un caracter războinic. De asemenea, un alt răspuns rezidă în faptul că, dacă o comunitate deținea un număr mare de animale și de pământuri fertile, putea stârni invidia altor comunități care duceau lipsă de aceste elemente.

Ideea războinică pe care noi o susținem este demonstrată și prin faptul că în nordul ariei de răspândire a culturii Sălcuța erau folosite peșterile ca mijloc de refugiu³. Teza conform căreia aceste peșteri ar fi fost folosite din lipsă de material de construcții este depășită, pentru că în perioada eneoliticului o mare parte din Oltenia era împădurită.

În cadrul fiecărei comunități erau indivizi care se îndeletniceau cu diferite ocupații (cultivarea plantelor, confecționarea uneltelor – spre exemplu, la Orlea⁴ a fost descoperit un atelier pentru confecționarea vârfurilor de săgeată -, prelucrarea ceramicii, creșterea animalelor, etc.).

Un rol important în așezări îl deținea femeia, fapt demonstrat prin figurinele ieșite la iveală în urma săpăturilor efectuate de către arheologi (societate de tip matrilinear).

¹ D. Berciu, *Zorii istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 117.

² E. Comșa, *Neoliticul de pe teritoriul României*, București, 1987, p. 135.

³ *Ibidem*, p. 135.

⁴ C. S. Nicolăescu-Plopșor, în *SCIV*, XI, 1960, p. 369.

Așezări ale culturii Sălcuța au fost atestate la Sălcuța, Verbicioara, Ostrovu Șimian, Ostrovu Corbului, Hinova, Balta Verde, Vădastra, Govora, etc..

În perioada timpurie a acestei culturi, purtătorii ei au trăit și locuit în bordeie (faza I)⁵. Prin acest tip de locuință se poate observa o tradiție păstrată de la purtătorii culturii Vinča. Mai târziu apar colibele, pentru ca spre finalul evoluției acestei culturi să se generalizeze locuințele de suprafață (de dimensiuni mai mici sau mai mari).

Coliba, care apare din faza I a culturii Sălcuța, se răspândește în celelalte faze. Ele erau de mici dimensiuni, cu pereții lutuiți; lipitura de pământ amestecată cu paie și pleavă se folosea mai rar⁶. Colibele și locuințele mici aveau o distanță între ele de 1 metru, iar la Sălcuța s-a putut observa că unele locuințe erau așezate după un plan ce urmărea o linie dreaptă⁷ (fig. 1).

În locuințele de acest tip n-a fost descoperită nici o vatră, fapt care conduce spre ideea că acestea erau situate în afara locuințelor care, la rândul lor, ar fi fost folosite doar pe timp călduros (vara).

Forma colibelor este ovală, uneori cu tendința de creare a unor colțuri drepte sau ușor rotunjite.

Locuințele mari aveau acoperișul în două sau patru ape, iar pereții acestora erau drepți, construiți pe schelete de pari bătuți în pământ. Aveau una sau două încăperi, fiecare dintre acestea fiind prevăzută cu o vatră. Un model de vatră întâlnit în locuințe era cea de formă dreptunghiulară, cu laturile înalte.

Podeaua era din pământ bătătorit, spoită uneori cu un strat subțire de lut fin. Parii care delimitează intrarea sunt mai groși; la unele locuințe intrarea era mică, însă la altele aceasta ajungea chiar și la 1,35 m.⁸

Unele locuințe erau înconjurată cu un șanț care pe timp de ploaie colecta apa scursă de pe acoperiș, împiedicându-se astfel inundarea locuinței. Se pare că unele locuințe aveau în mijlocul lor mese sau/și scaune înalte, cu picioarele înfipite în pământ⁹.

Din perspectiva formei lor, întâlnim următoarele tipuri de locuință: ovală, dreptunghiulară (cu mențiunea că aceasta avea un număr de pari mai mic decât al celorlalte) și rotundă.

⁵ D. Galbenu, în *MN* II, 1975, p. 239.

⁶ D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor descoperiri*, București, 1961, p. 167.

⁷ *Ibidem*, p. 167.

⁸ *Ibidem*, p. 176.

⁹ *Ibidem*, p. 181.

Arderea puternică a acestor locuințe se datorează, în bună măsură, fie neatenției (sau atenției slabe cu care a fost supravegheat focul), fie unei „invazii” venite din partea altei comunități.

În aria culturii Sălcuța din păcate, nu s-a descoperit nici o machetă de lut a unei locuințe (spre deosebire de unele așezări din arii culturale învecinate), care ar fi putut oferi detalii despre modul de construcție al acestora; prin urmare astfel de observații se pot obține doar prin cercetări directe.

Deși unii cercetători susțin ideea după care civilizația Sălcuța ar reprezenta o variantă regională sau un aspect cultural al culturii Gumelnița, această teorie este combătută și de tipul așezărilor și locuințelor specifice. Astfel, dacă în prima fază purtătorii culturii Sălcuța locuiau în bordeie, cei ai culturii Gumelnița locuiau în locuințe de suprafață; deci, în concluzie, nu ar fi trebuit ca, în condițiile în care Sălcuța ar fi fost un aspect cultural al culturii Gumelnița, locuința de suprafață sa-i fie proprie și acestei arii geografice?

O altă deosebire majoră constă în faptul că tipul de așezare caracteristică culturii Gumelnița – *tell-ul* – a fost preluat de la cultura Boian, spre deosebire de cel caracteristic Sălcuței, unde acest tip de așezare este atestat doar în partea sud-estică (precum și la periferia estică) a ariei sale de răspândire.

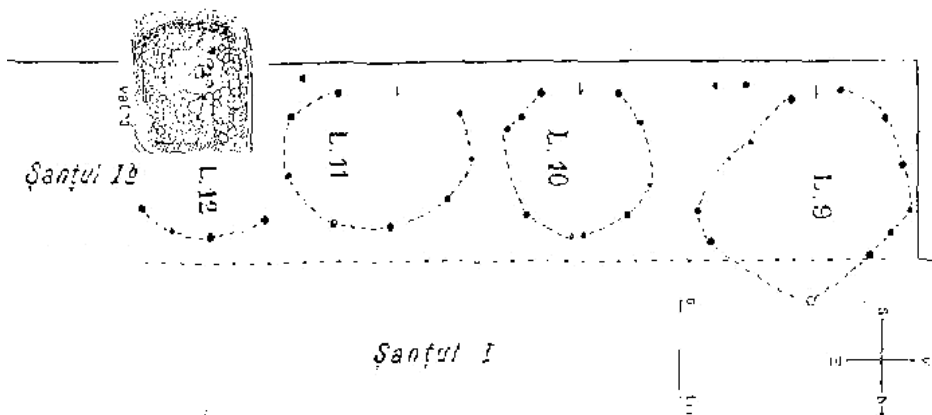

Figura nr. 1

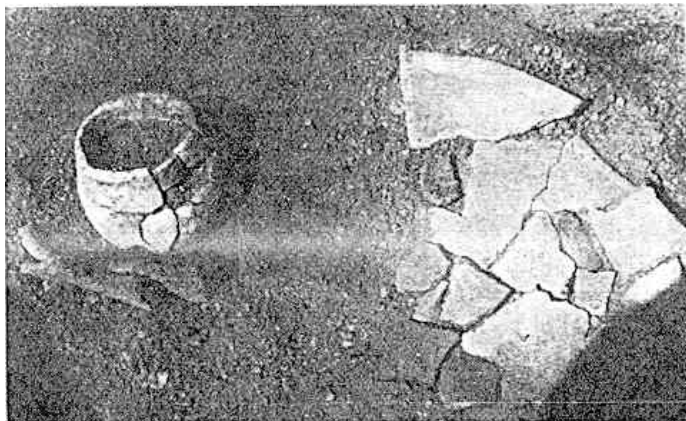

Figura nr. 2: Locuința 11 vedere parțială

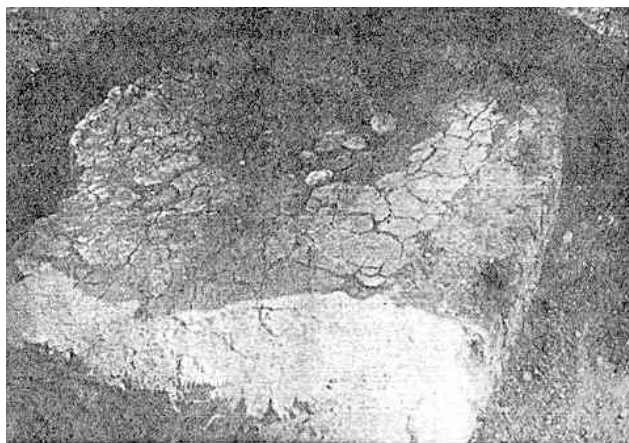

Figura nr. 3: Vatra locuinței 12

Considerații privind necropola de la Pir (cultura Otomani)

Lucica Păcurar, Diana Sztancs

Situl de la Pir reprezintă cea mai mare necropolă a culturii Otomani. Cu o identitate bine conturată, cultura Otomani constituie unul dintre cele mai importante fenomene arheologice ale epocii bronzului mijlociu din partea răsăriteană a Europei Centrale. Aceasta are o arie de răspândire destul de întinsă, pornind de la poalele masivului Tatra, pe Valea Hronului (SE Slovaciei) continuând cu NE Ungariei, extinzându-se și în V și NV României, între Crișuri și Someș, la V de Carpații Occidentali, corespunzând astfel unei bune părți a bazinului superior al Tisei¹⁰.

Pe un grind situat la 2 km. de localitatea Pir (județul Satu Mare) în mijlocul unei zone mlăștinoase, în punctele „Cetate” și „Curtea Cetății”, în urma săpăturilor efectuate între anii 1948-1954, au fost descoperite 31 de morminte de înhumăție și un mormânt de incinerăție¹¹.

Mormintele de înhumăție aveau scheletele așezate chircit pe stânga sau pe dreapta. Orientarea mormintelor este foarte variată: opt morminte erau orientate N-S, opt S-N, șapte V-E, trei E-V, trei NE-SV, unul SE-SV, unul SV-NE¹². Din punct de vedere al sexului, componența înhumațiilor se împarte în felul următor: zece bărbați, patru femei și un copil, la șaisprezece schelete nu s-a putut stabili sexul. Tipul antropologic reprezentat de această comunitate a fost elementul brahicefalic de nuanță alpină. În general, mormintele erau așezate la aceeași adâncime, respectiv la 40-50 cm.

Inventarul mormintelor de bărbați se compunea din următoarele: un topor din corn de cerb cu perforație, un vas de lut și mai multe prășnele de lut. Obiecte din bronz s-au găsit numai în trei morminte: în mormântul 2 un ac de bronz, în mormântul 8 un nasture de bronz, găsit pe craniu și în mormântul 19 un pumnal așezat la nivelul toracelui. Atrage atenția prezența pumnalului de bronz, cu placa de înmănușare semicirculară și cu trei găuri de nit, având pe lama trei nervuri longitudinale, care indică o fază târzie de dezvoltare a culturii Otomani.¹³ Fiind

¹⁰ ***, *Enciclopedia arheologiei și Istoriei Vechi a României*, vol. III, București, 2000, p. 248.

¹¹ T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura preistorică și tracică*, București, 1978, p. 39.

¹² Z. Szekely, *Așezările și necropola culturii Otomani de la Pir*, în *TD*, Tomul XXI, Nr. 1-2, București, 2000, p. 110 sq.

¹³ *Ibidem*, p. 112.

singura armă de bronz găsită în întreaga necropolă, putem concluziona că acest mormânt aparține unui conducător al comunității. Chiar dacă necropola de la Pir a fost încadrată în faza târzie a culturii Otomani, iar metalurgia bronzului se dezvoltase în arealul acesteia încă din prima ei fază, lipsa obiectelor de bronz din majoritatea mormintelor de la Pir poate fi explicată prin faptul că purtătorii acestei culturi preferau să depună obiectele din bronz în depozite (dovada o constituie numărul mare al acestora descoperite pe întreg arealul culturii). Femeile erau înmormântate fără inventar sau numai cu o ceașcă. În unele morminte, deasupra sau în apropierea scheletului a fost așezată câte o râșniță de piatră¹⁴.

Mormântul nr. 31 este singurul mormânt de incinerare descoperit în necropola de la Pir¹⁵. Este mormântul unui copil, ale cărui oase calcinate au fost depuse într-o urnă numită pithos, documentând o practică funerară mai puțin frecventă pe teritoriul României. Mormântul nu prezintă inventar funerar. Prezența acestui mormânt într-o necropolă de inhumație, într-o fază a culturii Otomani în care inhumația era specifică, ar putea fi explicată ca fiind o reminiscență a ritului de incinerare practicat în prima fază a culturii moștenit din fondul cultural Baden sau ca fiind o influență a culturii Sighișoara-Wietenberg, contemporană culturii Otomani.

Conchizând, putem afirma că analiza obiceiurilor funerare coroborate cu studiul așezărilor și al structurii depozitelor, indica existența unei comunități bine structurată social, pe grupe de vârstă și sex.

¹⁴ *Ibidem*, p. 112.

¹⁵ *Ibidem*, p. 112.

Aspecte privind ritul și ritualul de înmormântare la daco-geți

Mihai Chiriac

Cu privire la rituri de înmormântare cunoscut la daci, incinerăția, și la ceremoniile funerare care o însoțesc, cele mai bogate și mai pline de informații sunt furnizate, în lipsa materialelor literare, de cercetarea arheologică.

Cercetarea arheologică a permis stabilirea faptului că dacii preferau ca rit de înmormântare incinerăția. Dovezi materiale în acest sens au fost obținute prin cercetarea marilor necropole datate în secolul al VI-lea, de la Bârsești în sudul Moldovei și Ferigile în Oltenia. În Hallstatt-ul târziu, practicarea ritului incinerăției de către autohtoni reiese clar mai ales în urma comparării acestora cu necropolele sau cimitirele izolate în care se regăsește ca rit cel al inhumației, acestea din urmă fiind atribuite doar populațiilor alogene, și anume sciților din centrul Transilvaniei și illyrilor din sudul Banatului². De asemenea, în necropola plană de la Cernavodă datată în a doua jumătate a secolului al V-lea, dovedește folosirea ritului de către geții dobrogeni³, la Murghiol incinerăția e aproape generalizată⁴, iar la Zimnicea mormintele de inhumație din secolele VI-V î.Hr. sunt înlocuite în veacul al IV-lea cu morminte de incinerăție⁵. Cert este că ritul incinerăției predomină net în epoca târzie de dezvoltare a geto-dacilor (secolele III-I î.Hr.), inhumația întâlnindu-se rareori și numai la copii.

Inexplicabilă este însă diferența între modul de incinerare a morților astfel se renunță la așa-zisele „cuptoare de ars morții” sau „morminte cuptor” descoperite la Zimnicea și Poienești⁶ pe care o serie de cercetători le consideră ca niște erori de observație și interpretare.

Dumitru Protase grupează mormintele de incinerăție în două categorii: morminte în cazul cărora arderea s-a făcut pe loc și morminte care sunt caracterizate de arderea efectuată în locuri speciale, „ustrinum”⁷. Mormintele din prima categorie sunt în general tumulare, fiind descoperite într-un număr deosebit de mic în comparație cu cele ce aparțin celei de-a doua categorii, ele reprezentând

² V. Vasiliev, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980, p. 41.

³ H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, 1983, Cluj, pp. 222-223.

⁴ *Ibidem*, pp. 222-223.

⁵ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1969, p. 120-121.

⁶ *Ibidem*, 120-121.

⁷ D. Protase, *Rituri și ritualuri de înmormântare la populațiile vechi din România*, București, 1972.

mormintele unor oameni de vază ai comunității respective⁸ putând exemplifica prin mormintele de la Popești⁹. Mormintele din a doua categorie cunosc o mai mare varietate de tipuri dată și de numărul numeros al acestora. Astfel, cu excepția tumulilor de la Zimnicea¹⁰, care sunt mai vechi și a căror cameră mortuară subterană cu coridor de acces ne face să ne gândim mai degrabă la traci decât la geți, mormintele din a doua categorie sunt întotdeauna de formă plană și reprezintă, în accepțiunea tuturor cercetătorilor tipul obișnuit al daco-geților din etapa Latene III, IV. În ciuda acestei aparente unități, și în cadrul celei de-a doua categorii se disting deosebiri, astfel resturile funerare sunt fie în urnă, fie direct pe sol. Atât în cazul mormintelor cu urnă, cât și în cazul celor fără un asemenea recipient funerar, gropile pot fi simple sau în formă de butoi, asemenea morminte fiind descoperite la Poiana în județul Gorj, la Bradu în județul Bacău, la Radovanu în județul Ilfov¹¹.

Nu se poate preciza dacă diversele variante ale mormintelor reflectă sau nu anumite concepții despre viața de după moarte. Mai clar pare obiceiul de a duce anumite jertfe cu prilejul înmormântării, de a așeza în groapă obiectele de care decedatul ar putea avea nevoie în viața de apoi¹². Herodot spunea că tracii, după ce jelesc mortul îl expun timp de 3 zile, apoi jertfesc diferite animale în cinstea lui și fac un mare banchet funerar, după ce în prealabil îngroapă mortul¹³. Ceremonialul se încheie cu întreceri sportive dotate cu premii prețioase, dar acest ceremonial este doar pentru cei bogați, mulțimea săracă neavând asemenea ritualuri funerare complexe¹⁴.

În ceea ce îi privește pe daci, unele obiceiuri, precum cel al banchetului funerar însoțit de spargerea rituală a vaselor folosite la ceremonial, se întâlnesc dar nu există dovezi sigure cu privire la jocurile și întrecerile ce urmau înmormântările¹⁵. Totuși, o descoperire de la Murghiol din 1954, pare să indice existența unor rituri speciale legate de cultul morților¹⁶. Astfel, între două șiruri de morminte, s-a descoperit o groapă ce conținea o cupă grecească cu picior, decorată în interior cu 4 palmete, 7 amfore elenistice cu gâtul înalt și cu torțile

⁸ H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1974, p. 154-156; Idem, *op. cit.*, 1983, p. 221-222.

⁹ Idem, *op. cit.*, 1983, p. 223.

¹⁰ *Ibidem*, p. 223.

¹¹ *Ibidem*, p. 223.

¹² *Ibidem*, p. 223.

¹³ Herodot, *Istoriei*, IV, p. 38-41.

¹⁴ *Ibidem*, p. 38-41.

¹⁵ D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 150.

¹⁶ H. Daicoviciu, *op. cit.*, 1974, p. 147.

lipsite de ștampilă, o oală bombată decorată cu un brâu alveolat. S-a considerat că datorită acestor vase toate întregi sau întregibile, precum și absenței resturilor funerare împrejurul și în interiorul gropii aceasta este o groapă de ofrandă și nu una funerară..

În ciuda numărului mic de descoperiri de înmormântări în tumuli, totuși, importanța lor nu poate fi pusă la îndoială. La Ferigile¹⁷ sunt cercetați un număr de 149 de tumuli cu o manta de piatră și au fost descoperite peste 1570 de vase. În secolul al IV-lea se vor mai menține încă tumuli cu manta de piatră, pentru ca mai apoi să fie utilizată o necropolă plană. La Enisala, spre deosebire de situația de la Ferigile, se mențin încă tumuli cu ringuri de piatră în paralel cu o necropolă plană¹⁸. În necropola de la Enisala, 95% dintre morminte sunt de incinerare și doar 5% de înhumare, acestea din urmă fiind întâlnite în cadrul așezărilor și nu în cadrul necropolei propriu-zise¹⁹.

Începând cu secolul I î.Hr., mormintele tumulare aparțin numai unor războinici care au deținut o importantă poziție socială. Unele dintre acestea aveau un bogat inventar, justificându-și denumirea de „morminte princiare”. Mormintele tumulare sunt, așa cum am arătat și mai sus, în marea lor majoritate de incinerare fie cu ardere pe loc, fie în altă parte la un „ustrinum” la care se adaugă mormintele de înhumare. În rândul mormintelor tumulare de înhumare se înscrie cel de la Agighiol, județul Tulcea, datând de la mijlocul sec IV î. Hr. și fiind descoperit întâmplător în anul 1931. El avea un coridor de acces –dromos- și 3 încăperi, două încăperi funerare și una rezervată cailor. În camera principală a fost îngropat un bărbat, iar în cea secundară o femeie, fiind însoțiți de un bogat inventar funerar. Alte asemenea morminte au fost descoperite la Zimnicea datând din secolul IV î. Hr.²⁰, Brăila datând din secolele IV-III î. Hr., Peretu, datând din secolul IV î.Hr. Inventarul funerar al acestor morminte este constituit din coifuri, cnemide de argint, cercei de aur, pandantive, vase de argint în formă de phială, pocale de argint, vârfuri de lance, pumnale din fier, ceramică²¹. Bogăția acestor morminte demonstrează atât bunăstarea materială a elitei getice, cât și caracterul ei înfloritor.

Printre mormintele tumulare princiare de incinerare cu ardere pe loc se înscriu cele de la Cugir datând din secolul I î. Hr., Poiana datând din secolul I

¹⁷ I. H. Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, București, 1986, p. 116.

¹⁸ M. Babeș, *Necropola daco-romană de la Enisala*, București, 1971, p. 19-22.

¹⁹ *Ibidem*, p. 19-22.

²⁰ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 118.

²¹ *Ibidem*, p. 119.

î.Hr.²², Răcățul de Jos datând din secolul I d.Hr.²³. Inventarul funerar al acestor morminte este format din cuțite și pumnale din fier, fragmente de sabie, monede dacice, fragmente de cămăși cu zale, mărgelile de sticlă, fructiere, ceramică de diferite forme.

Se poate deci concluziona că, începând cu secolul V î.Hr., nobilimea geto-dacă se înmormânta mai ales în tumuli, mormintele plane fiind rare. În schimb, masa geto-dacilor, în acest răstimp, se înmormânta în necropole plane, iar ca rit de înmormântare a întrebuițat incinerarea în diferite forme precum cele cu resturile depuse direct pe sol ori în gropi simple sau cutii de piatră, în urne cu sau fără capac.

În schimb, inhumația se dovedește a fi sporadică, fiind întâlnită mai mult la copii. Astăzi se cunosc o serie relativ numeroasă de necropole geto-dace situate în diverse zone ale României ce datează de la sfârșitul secolului V î Hr, până în secolul I d Hr. Astfel, necropola de la Obreja din județul Alba numără 202 morminte, majoritatea, 196, fiind de incinerare: cu urnă sau fără urnă-102, cu groapă mică rotundă-85 sau cu groapă mare ovală-9. Inventarul funerar constă din ceramică de factură dacică sau romană, diferite podoabe, accesorii vestimentare, obiecte de uz casnic sau personal. Pe lângă necropola amintită mai există, din perioada ocupației romane, și alte descoperiri cum ar fi cele de la Lechința de Mureș, județul Mureș, Iacobeni, județul Cluj, Locusteni, județul Dolj²⁴.

Din lumea dacilor neincluși între granițele romane, vom constata existența unor mari necropole, unele cu sute de morminte, astfel, la est de Carpați, s-au descoperit necropole la Văleni, județul Neamț²⁵, Zvoniștea, județul Suceava, Vârteșcoi, județul Vrancea, Bărboasa, județul Bacău²⁶, datând din secolul II-III d.Hr. De asemenea se cunoaște existența a numeroase necropole sau morminte izolate ale dacilor liberi, datând din secolele III-IV d.Hr., precum cele de la Mătăsaru, județul Dâmbovița, Cipău, județul Mureș, Cluj și Iernut²⁷.

În concluzie, se poate spune că daco-geții au practicat cu preferință incinerarea. Lumea geto-dacilor a fost și a rămas unitară, iar acest lucru este arătat și de practicile funerare conservatoare care definesc etnicul și spiritualitatea lui desăvârșită.

²² *Ibidem*, p. 120-121.

²³ *Ibidem*, p. 122.

²⁴ D. Protase, *Așezarea și cimitirul roman de la Obreja*, București, 1971, p. 135-139.

²⁵ I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi*, Iași, 1982, p. 62.

²⁶ *Ibidem*, p. 62.

²⁷ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 29-34.

Zsofia von Torma (1832-1899)

Diana Sztancs, Lucica Păcurar

Zsofia von Torma a rămas în istoria arheologiei românești ca fiind prima femeie arheolog a regiunii noastre.

Zsofia von Torma s-a născut la 27 septembrie 1832, într-o familie în care interesul pentru antichitate era intens cultivat prin activitatea tatălui, Jozsef și a fratelui ei, Karoly (profesor universitar la Pesta și colaborator al lui Th. Mommsen).

Din 1861, se stabilește la Orăștie, iar din 1875, sub îndrumarea lui Floris Romme, secretarul general al celui de-al VII-lea Congres Internațional de Arheologie Preistorică și Antropologie desfășurat la Budapesta, începe cercetarea arheologică în comitatul Hunedoara. De numele ei se leagă primele investigații făcute la Turdaș începând cu toamna anului 1875. Artefactele de la Turdaș, printre primele descoperiri neolitice din Europa expuse de Zsofia von Torma la Congresul de la Budapesta din 1876, au stârnit un mare interes din partea participanților.

În 1879, și-a publicat prima lucrare cu privire la cercetările efectuate de ea la Turdaș și Nandru Vale, intitulată „Așezări neolitice în comitatul Hunedoara“.

A fost unul dintre membri fondatori ai Societății de Istorie și Arheologie a comitatului Hunedoara, ale cărei baze s-au pus în 1880 și care avea drept scop cercetarea științifică a trecutului tradițiilor și protecția monumentelor istorice.

La 24 mai 1899, Facultatea de Filosofie a Universității din Cluj, i-a acordat titlul de *Doctor Honoris Causa*, Zsofia von Torma fiind prima femeie căreia Universitatea îi răsplătea meritele în acest fel.

Moartea Zsofiei von Torma a survenit câteva luni mai târziu, în 14 noiembrie 1899, la Orăștie, orașul său adoptiv.

Pe lângă lucrările publicate, rezultatele cercetării sale s-au concretizat și în crearea unei impresionante colecții, ce cuprindea nu numai materiale neolitice, ci și din paleolitic, epoca bronzului, Hallstatt precum și obiecte dacice, romane și slave. Colecția a fost recunoscută și apreciată în toată Europa și este păstrată acum, ca și manuscrisele și bogata sa corespondență, la Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj.

În condițiile în care arheologia preistorică era o știință încă tânără, Zsofia von Torma a înțeles necesitatea colaborării cu alte discipline (antropologia, etnografia,

zoologia, botanica, geologia etc.) în vederea realizării unei cercetări cât mai complete. Acesta este încă un pas făcut către modernizarea arheologiei din spațiul românesc.

Câteva aspecte istorice și arheologice ale așezării dacice de la Tilișca – „Cățanaș”
(jud. Sibiu)

Gheorghe Vasile Natea

Comuna Tilișca (jud. Sibiu) se află la 24 de km. distanță de Sibiu, pe valea râului Săliște, cu acces din Săliște și Galeș, ambele localități fiind situate în partea sudică a drumului european E 68 care traversează ținutul Sibiului.

Zona căreia îi aparține comuna Tilișca este Mărginimea Sibiului, cu o populație compact românească, legată organic încă de la începuturi (primele atestări în sec. XII-XIII) de Munții Cibinului care au susținut și principalele tipuri de economie – creșterea animalelor și exploatarea și prelucrarea lemnului.

Începând din Săliște valea se îngustează, limitând spațiul locuibil în așa fel încât locuințele sunt dispuse de o parte și de alta a râului.

Vatra localității Tilișca este situată la o altitudine de 580 m. În centrul localității se unesc două pâraie care formează râul Săliște, afluent al Cibinului.

Dealul Cățanaș este situat în imediata apropiere a vetrei satului, fiind parte a ultimelor dealuri pericarpatiche care delimitează spre sud bazinul superior al Secășului, pe de o parte și bazinul Cibinului de cealaltă.

Perioada de timp în care se înscrie orizontul habitatului la care se face referire (în special prima vârstă a fierului) se caracterizează printr-o serie de fluctuații climatice care au determinat într-o anumită măsură modificări ale acestuia. Aceste transformări înseamnă de fapt o înrăutățire a climei față de perioada precedentă și se încheie prin stabilirea unui climat subatlantic, corespunzător condițiilor climatice actuale, în care depunerile de zăpadă persistă 3-5 luni pe an. Flora era compusă din esențe lemnoase cum ar fi: fag, pin, stejar, frasin, iar la altitudine molid¹.

Complexul de așezări situat pe dealul Cățanaș (com. Tilișca, jud. Sibiu) este menționat încă din secolul trecut, iar varietatea și bogăția materialelor arheologice au suscitat un interes deosebit pentru cercetare. Prin urmare, acum mai bine de trei decenii (1959-1965), a început săpătura exhaustivă a acestora, coordonată de prof. univ. dr. Nicolae Lupu.

Obiectivul care ne interesează – fortificația dacică – se află pe un platou arcuit pe culme, terasat în pantă². Versantul sudic este foarte abrupt, cei de vest și de nord fiind mai accesibili. La 400 m spre vest se află o șa, după care dealul urcă

¹ N. Lupu, *Cetatea dacică de la Tilișca*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 11-12.

continuu până la cota 712 (vârful estic). Înălțimea ei corespunde celei a Blidarului și oferă o perspectivă largă asupra Depresiunii Secașului și a Cibirului, constituind un punct cu certe calități strategice².

După cum se știe, cetatea dacică de la Tilișca face parte dintre cele nouă cetăți cu ziduri de piatră³, parte componentă a salbei de așezări și fortificații din Dacia intracarpatică.

Elementele de fortificare, de două tipuri principale (valuri de pământ cu șanțurile la interior și turnuri-locuințe), au fost ridicate atât pe versanți cât și pe platoul dealului. Primul val de pământ se situează la jumătatea versanților de est și de nord, măsurând 800 m. lungime. Cel de-al doilea, măsoară 400 m., fiind construit pe latura de est și parțial de nord a dealului, la marginea unei terase. A fost căptușit – ca o metodă suplimentară de fortificare – cu pietre de țanc și de râu (caz particular în lumea dacică), iar la jumătatea platoului superior o secțiune permitea amplasarea porții de acces în cetate. Se presupune că fortificațiile de pământ au fost ridicate în epoca hallstattiană și reutilizate – ceea ce implica și reamenajarea – în epoca Latène târzie.

Pe platou au fost construite cele două turnuri-locuință, unul la extremitatea estică, celălalt lângă poartă. Turnul de lângă poartă avea la bază ziduri din blocuri de calcar fasonat, așezate direct pe stâncă, iar în partea superioară cărămidă⁴.

Ce este interesant, dar similar și pentru alte cetăți, este faptul că piatra din calcar a fost adusă de la mare depărtare și cu greu, din necesitatea construirii cu un material lesne de prelucrat⁵.

Paramentele zidurilor turnurilor-locuință prezintă alternarea blocurilor de calcar longitudinal și transversal, ultimele fiind înfipte în emplecton, iar cele din asiza superioară au orificii pentru fixarea scoabelor de lemn transversale⁶.

Tehnica amintită este folosită și răspândită în lumea elenistică, mai ales în secolele IV-I î.Chr., cele mai apropiate analogii fiind găsite la fortificațiile Histriei (datate, pentru această fază, între sec. IV-II î.Chr.), sau, în lumea dacică, la Costești-Cetățuie.

² I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977, p. 316-317; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj Napoca, 1972, p. 145-147; 196-198; H. Daicoviciu și colab., *Cetăți și așezări dacice din Sud-Vestul Transilvaniei*, București, 1989, p. 71.

³ H. Daicoviciu și colab., *op. cit.*, p. 71.

⁴ *Ibidem*, p. 226.

⁵ N. Lupu, *op. cit.*, p. 478.

⁶ *Ibidem*, p. 478.

Totodată, participarea specialiștilor și a tehnicienilor din cetățile grecești pontice la lucrările din Munții Orăștiei este în afara oricărei îndoieli și ea datează, foarte probabil, din vremea în care Burebista stăpânea litoralul occidental al Pontului Euxin. Este de presupus, așadar, că sub conducerea și, în bună parte, prin participarea efectivă la lucrări a grecilor au fost ridicate zidurile de pe Cetățuia de la Costești și turnurile de la Tilișca. După moartea lui Burebista și dezmembrarea regatului său, nu credem că se mai poate vorbi despre o participare a grecilor la lucrările din Munții Orăștiei și din ținuturile intracarpatiche⁷.

Treptat, pe măsura încheșării sistemului de fortificații menit să apere Sarmizegetusa, Tilișca a fost inclusă în centura mai largă din jurul capitalei pentru a supraveghea drumul ce pornea din Depresiunea Sibiului înspre Valea Sebeșului.

S-a afirmat că așezările de la Costești-Cetățuia, Blidaru, Bănița-Cetatea Boii, Căpâlna, Tilișca, ar fi putut duce la nașterea unor așezări protourbane⁸.

Cetatea de la Tilișca se datează între secolul I î.Chr. și I d.Chr., perioada ei de maximă înflorire fiind sec. I î.Chr. Cu toate acestea, ea prezintă urme de locuire până în timpul războaielor cu Roma imperială (106 d.Chr.).

Săpăturile arheologice au început în anul 1959 și s-au încheiat în 1965. Ele au fost practicate fie sub forma unor secțiuni, iar mai apoi prin deschiderea unor suprafețe. Din punct de vedere stratigrafic, partea nelocuită a platoului are un strat vegetal subțire (10-15 cm.); ca și compoziție constă dintr-un pământ dens și nisipos, de culoare cenușiu-gălbuie. În părțile locuite stratul vegetal este mai gros (20 cm.), are o culoare cenușiu-verzuie cu nuanțe gălbui. În limitele sale au apărut fragmente de locuire (chirpic cu urme de nuiele și fragmente ceramice). La baza stratului vegetal se întâlnește stratul de cultură, mai închis la culoare - datorită urmelor de cărbune și cenușă - și cu numeroase resturi de cultură materială. Grosimea atinge în general 30-40 cm sau chiar mai mult în anumite locuri.

Pe terase, datorită reamenajărilor succesive, pământul excavat și, implicit, fazele de locuire, sunt amestecate.

Săpături arheologice s-au desfășurat pe toate cele 23 de terase. Pe terasele notate I, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX, nu a fost surprins nici un strat de cultură, iar în altele acesta a fost extrem de subțire și irelevant din punct de vedere arheologic (IV, VIII, X, XI, XIII, XXIII).

Din punctul de vedere al descoperirilor făcute se remarcă terasele:

⁷ I. Glodariu, *Arhitectura dacilor. Civilă și militară*, Cluj Napoca, 1983, p. 124.

⁸ H. Daicoviciu, *Fenomenul urban în România*, în *Apulum XII*, 1975, p. 87-88 ; Idem, *op. cit.*, 1989, p. 80-81; Șt. Ferenczi, *Contribuții la soluționarea formării orașului-stat la daci*, în *SD*, 1981, p. 48-64.

- II – cisterna, ceramică, piese de metal, fragmente de sticlă, statueta de lut;
- III – locuințe, material arheologic bogat;
- VI – vase ceramice, piese din metal, cuptor, monedă de argint;
- XII – vase ceramice, piese din bronz, podoabe;
- XX – (S 33) locuințe și ștanțe monetare
- XXI – vase mari hallstattiene și construcții militare rămase neanalizate.

Încheiem aici scurtul nostru expozeu istorico-arheologic, urmând ca în viitorul apropiat să revenim asupra acestui subiect cu lucrarea de licență - în fapt o sinteză a locului și rolului cetății dacice de la Tilișca (cercetată arheologic de regretatul prof. univ. dr. Nicolae Lupu) în cadrul sistemului defensiv dac -, care constituie finalizarea unor preocupări personale mai vechi.

Scurtă prezentare a complexului arheologic Sucidava-Celei

Mădălina Gîscă

Localitatea antică se găsește pe locul fostei comune Celei, la 3 km spre apus de Corabia, pe malul vechi al Dunării. Sucidava fost unul dintre porturile importante ale Daciei la Dunăre, fiind și punctul *terminus* al marelui drum comercial și militar care venea dinspre Apulum pe Valea Oltului.

Cel care își va lega numele de cel al Sucidavei, a fost Dumitru Tudor, care în campaniile de săpături din perioada 1936-1977 a reușit să delimiteze suprafața ocupată de așezare și să analizeze sistemul de fortificație, toate acestea completate cu scoaterea la lumină a unui număr mare de obiecte.

Meritul identificării cetății de la Celei cu antica Sucidava îl are A. T. Laurian, care se folosește pentru identificare numai de opera lui Procopius („De aedificis”, IV, 6). Numele Sucidavei se traduce cu „așezarea sucilor”, trib getic din câmpia românățeană, al cărui centru politic și economic era aici. Așezarea ocupa un platou înalt (cota 36,3 m) care domină toată lunca Dunării.

Importanța așezării de aici nu a fost mare doar în perioada de existență a provinciei romane Dacia, ci și după aceasta, Constantin cel Mare a făcut din el punctul principal de sprijin al stăpânirii sale nord-dunărene. Încercarea lui Iustinian de a restaura în mare măsură frontierele Imperiului Roman a făcut necesară restabilirea unor puncte de sprijin la nordul Dunării, unul dintre acestea fiind Sucidava.

În urma cercetărilor arheologice efectuate aici, s-a putut stabili că au existat mai multe etape de construcție și întărire a fortificației așezării antice. Astfel, în a doua jumătate a secolului al II-lea, așezarea civilă a fost înconjurată cu un șanț și un val de pământ (acesta fiind total denivelat astăzi). La origine, șanțul avea o lărgime de 8 m și o adâncime de 3,5-5,5 m. În prezent acesta este vizibil doar pe latura nordică a așezării. El a funcționat până în secolul IV d. Chr.

În a doua etapă de fortificare corespunzătoare perioadei Severilor, s-a înălțat la marginile Sucidavei un zid de piatră gros de un metru cu agger în interior, păstrând în fața lui vechiul șanț de delimitare și apărare. Latura de nord a acestui zid era lungă de aproximativ 500 de metri, cea de răsărit de 525 de metri, cea de apus 575 de metri, iar cea de sud 725 de metri. Acest zid de apărare a orașului închidea o suprafață de 30,6-31 de hectare. La distanțe variabile între 90 și 100 de metri, zidul de apărare poseda turnuri patrulatere (3,70X9,30 m) ieșite în afara frontului curtainelor.

În a treia etapă din istoria fortificațiilor orașului, către mijlocul secolului al III-lea, se constată ridicarea unui nou zid defensiv paralel cu cele două baze ale trapezului în momentul în care atacurile carpo-gotice începuseră a pustii Dacia sudică. Acest zid

(orientat V-E), este lung de 638 de metri, gros la temelii de 2,25 de metri și deasupra soclului de 1,80 de metri. La porți și la turnurile dintre cortine, nu se constată alte elemente defensive. Pe latura sudică (cea nouă) s-a construit și o monumentală poartă de apărare și de acces, în zona ocupată astăzi de Școala generală din Celei. Drumul roman care pornea de la această poartă nu mergea în linie dreaptă spre Dunăre, ci ocolea spre sud-vest, de unde se îndrepta spre satul roman de la Orlea. Ca și cortinele cu turnurile dintre ele, poarta a fost dărâmată până la temelii. Avea o deschidere dublată, lată de 7,5 m și fusese străjuită de două turnuri laterale în formă de potcoavă (9,25X11 m). Zidul ei exterior a fost îmbrăcat cu parament din blocuri de calcar (0,40X0,60X0,88 m).

O înflorire a Sucidavei are loc sub Constantin cel Mare, acum fiind ridicate o serie de construcții publice în interiorul localității. Procesul de dezvoltare început sub Constantin va fi stopat brusc odată cu atacurile hunilor din zona Dunării în timpul împăratului Teodosie al II-lea. Ea va reintra sub administrație romană odată cu domnia lui Iustinian și cu restaurarea controlului roman la nord de Dunăre. Capul de pod de la Sucidava va fi pierdut definitiv de către bizantini datorită atacurilor slavo-avare în preajma anului 600.

Deși a jucat un prim rol încă din perioada existenței provinciei Dacia, importanța Sucidavei crește odată cu epoca romană târzie și cea paleobizantină, când în încercarea de restaurare a controlului roman la nord de Dunăre, ea devine un pilon principal în susținerea acestui efort.

Bibliografie:

- Dumitru Tudor, *Oltenia Romană*, ed. IV, București, 1978, p. 19.
Octavian Toropu, Corneliu M. Tătulea, *Sucidava-Celei*, București, 1987.
Dumitru Tudor, *Sucidava*, Craiova, 1974.
Dumitru Tudor, *Sucidava*, București, 1986.

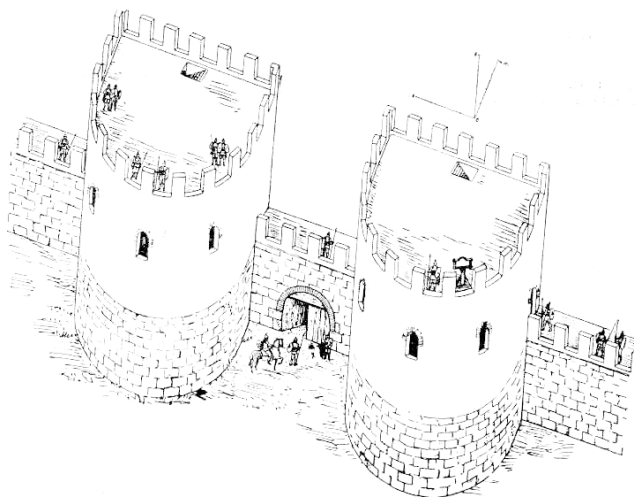

Figura nr. 1: Poarta de sud a așezării romane

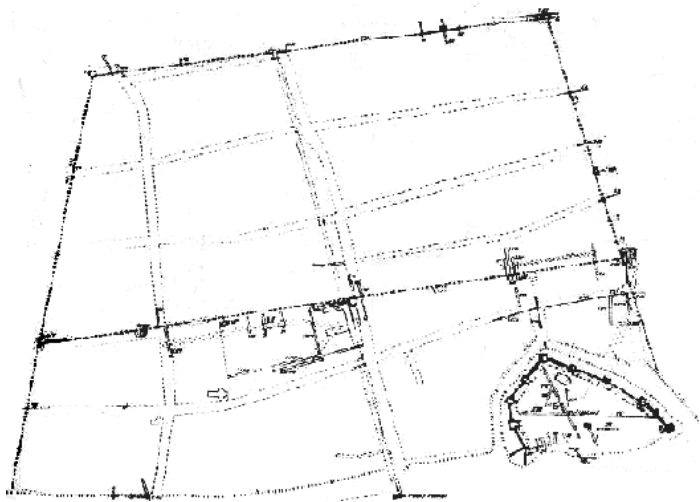

Figura nr. 2: Planul general al Sucidavei

Câteva spicuiuri din viața regretatului profesor

Nicolae Branga

Mihai Chiriac

Istoricul și profesorul Nicolae Branga s-a născut la 1 septembrie în comuna Dobârca, județul Sibiu. După studiile primare la Școala Generală din localitatea natală urmează între anii 1958-1962 cursurile Liceului Teoretic „Horia Cloșca și Crișan” din Alba-Iulia, apoi se înscrie la cursurile facultății de Istorie și Filozofie ale Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, unde studiază în perioada cuprinsă între anii 1962-1967, având ca profesori mari personalități istorice precum Nicolae Lașcu, Mihail Macrea, Constantin Daicoviciu sau Camil Mureșan. După absolvirea facultății, timp de un an, Nicolae Branga e redactor la ziarul „Tribuna” din Sibiu.

În perioada 1968-1974 este muzeograf în cadrul secției de istorie a muzeului Bruckenthal, perioadă ce corespunde cu începuturile activității sale științifice atât prin înregistrarea și examinarea colecțiilor de antichități romane, cât și prin studierea materialului epigrafic din spațiul Provinciei Dacia. Tot acum, beneficiind de sprijinul financiar al Universității „Babeș-Bolyai” și al facultății de Istorie și Filozofie din Sibiu precum și de cel al Academiei Române, întreprinde o serie de cercetări arheologice în arealul sud transilvănean, în bazinul superior și inferior al râului Secaș, atestând pe o suprafață de aproximativ 600 km² nu mai puțin de 57 de situri daco-romane și protoromânești.

În anul 1974, N. Branga devine lector al Facultății de Filologie și Istorie din Sibiu până în anul 1984, când este transferat pe post de cercetător la actualul Institut de Cercetări Socio-Umane din Sibiu. La 11 februarie 1981 obține titlul de doctor în științe istorice, cu lucrarea „Ateliere de ceramiști din Dacia Romană”, avându-l drept conducător științific pe ilustrul arheolog, epigrafist și tracolog, I.I. Russu. Începând cu anul 1996, profesorul N. Branga deține funcția de șef al Catedrei de Istorie Veche și Medievală a Facultății de Litere, Istorie și Jurnalistică din Cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, iar în octombrie 1999 este numit în calitate de profesor conducător de doctorat în științe istorice, arheologie și artă.

De personalitatea marcantă a marelui istoric și om de cultură care a fost Nicolae Branga, se leagă o activitate științifică demnă de invidiat, astfel, pe parcursul celor aproape două decenii de activitate, istoricul sibian a susținut cursuri și seminarii de istorie veche universală, arheologie romană, epigrafie latină dar și numeroase cursuri de istoria artelor, istoria culturii și civilizației sau

muzeologie. De asemenea, activitatea științifică a istoricului N. Branga, este reliefată și prin apariția mai multor volume dedicate studiului istoric (12 la număr), care s-au bucurat de un real succes atât în mediile științifice cât și în al iubitorilor de istorie. Astfel, lucrări ca „Urbanismul Daciei Romane”, „Italici și veterani din Dacia”, „În lumea faraonilor”, au fost profund și îndelung apreciate de către mari personalități ale culturii românești și internaționale.

Nicolae Branga a redactat de-a lungul vastei sale cariere 30 de studii de specialitate, 28 de articole de popularizare și recenzii, dar a și participat la peste 50 de simpozioane și conferințe locale, naționale și internaționale desfășurate sub egida Academiei Române, a Societății de Științe Istorice, a Ministerului Culturii, precum și a altor instituții culturale. În acest sens, istoricul sibian este deseori întâlnit în calitate de organizator, în colaborare cu alți istorici din țară și din străinătate la simpozioanele naționale și internaționale „Calea lui Traian” și „Marcus Ulpius Traianus – conditor Romaniae”. De asemenea cercetătorul și profesorul sibian a activat fructuos în redacțiile următoarelor publicații: „Tribuna Sibiului”, „Studii și comunicări Brukenthal”, fiind și redactor pentru România al revistei „Herрманstater Wert”.

Pentru a-și întregi propria muncă de cercetare, profesorul Branga a întreprins o serie de călătorii de documentare în Grecia și în Germania în perioada 1985-1990.

Datorită contribuției sale științifice, cât și a muncii depuse în slujba formării generațiilor de studenți, Nicolae Branga și-a câștigat un loc în galeria oamenilor de cultură sibieni, fiind, de asemenea, nelipsit din amintirile sutelor de istorici formați pe băncile Universității sibiene.

Sit tibi terra levis

O nouă apariție editorială

Dăvîncă Diana-Crina

Centrul de Cercetare „*Institutul pentru Cercetarea și Valorificarea Patrimoniului Cultural Transilvănean în Context European*” ce funcționează în cadrul Facultății de Istorie și Patrimoniu, pe lângă Catedra de Istorie Antică și Medievală, ne reține atenția cu cel de-al doilea număr al publicației anuale ACTA TERRAE SEPTEMCASTRENSIS, rezervată în exclusivitate specialiștilor în istorie străveche, veche și medievală, așa cum de fapt se enunța încă din primul număr.

După ce pe prima pagină se menționează perioadele și domeniile istorice tratate (Arheologie, Studii clasice, Medievală), în următoarea pagină se prezintă colegiul de redacție, membrii de onoare, precum și adresa Institutului. Urmează *Cuprinsul*, urmat de o *Introducere*. Prof.univ.dr. N. Branga, membru al Facultății noastre, este omagiat de dl. Sabin Luca, în necrologul din paginile 9-11.

Lucrarea cuprinde în ansamblu două părți principale: *Studii și Articole, Recenzii și note de lectură*.

La secțiunea *Arheologie preistorică* reținem următoarele studii:

Adrian Georgescu, Gabriel Rotar– *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Sibiu*.

În acest articol sunt prezentate rezultatele cercetărilor de teren întreprinse în ultimii ani, în acest caz fiind vorba de comuna Laslea și teritoriul adiacent ei. În nord-vestul localității, în punctul numit Pe Târnavă au fost descoperite trei piese izolate. Autorii fac o descriere a acestora și încearcă inclusiv o încadrare cronologică.

Sabin Adrian Luca- *New discoveries of the Neolithic and Aeneolithic fine arts at Tărtăria and Lumea Nouă, Alba County, and matters concerning their typology and chronology*.

Specialist în epoca neolitică, autorul revine în paginile revistei cu o nouă contribuție: descrierea a 13 piese aparținând categoriei numite plastică, neolitică și eneolitică, descoperite la Tărtăria-Gura Luncii și Alba Iulia-Lumea Nouă; descrierea este continuată de probleme legate de cronologia pieselor, pentru ca în final să fie adusă în discuție semnificația ritualului de distrugere a pieselor de plastică neolitică și eneolitică.

Florin Gogâltan- *Tell-urile epocii bronzului în Bazinul Carpatic. Probleme de terminologie*.

Pe baza unei bibliografii cu adevărat impresionantă și ca urmare a cercetărilor desfășurate la Berlin, în acest articol sunt abordate probleme de terminologie, studiul începând cu discutarea tell-urilor din Orientul Apropiat în comparație cu cele din Bazinul Carpatic, precizându-se caracteristicile unui tell și definirea acestuia pentru Balcani și spațiul nord-dunărean. În final ni se prezintă criteriile de realizare a catalogului cu situri din epoca bronzului, care prezintă o stratigrafie complexă.

Andrei Gonciar, Stephen Batiuk- *Geomorfologie și topografie digitală a sitului Gorganu- Apoldu de Jos.*

Articolul cuprinde descrierea geomorfologică a regiunii, precum și a rezultatelor obținute în urma cartografierii realizate cu ajutorul unei tehnologii performante.

Secțiunea de *Studii clasice. Arheologie greco-romană și daco-romană* cuprinde următoarele studii:

Claudiu Munteanu- *Repertoriul descoperirilor monetare de tip Provincia Dacia.*

Articolul face referire la monedele romane provinciale de bronz având legenda Provincia Dacia, emise din ordinul lui Filip Arabul în 246 a.Chr. și care încetează în 256/257. Repertoriul conține 378 piese descoperite pe teritoriul Provinciei.

Silviu Istrate Purece- *Date despre trei noi descoperiri monetare. Două tetradrahme de imitație din județul Olt și un denar imperial din județul Sibiu.*

Autorul se referă la problema încă puțin cercetată care vizează prezența în cadrul circulației monetare a monedelor de imitație, cu o privire mai detaliată asupra monedelor elenistice. Prezentarea este completată cu o nouă descoperire monetară, de data aceasta, de factură romană, făcută în zona localității Cristian (jud. Sibiu).

Alexandru Gh. Sonoc- *Câteva considerații în legătură cu organizarea spectacolelor publice și percepția luptelor cu fiare și de gladiatori în Moesia Inferior, Regatul Bosporan și în Dacia Romană.*

Prin acest studiu se urmărește lămurirea problemei organizării luptelor de gladiatori din cadrul cultului imperial, conchizând că acestea erau apanajul unor evergeți proveniți din rândurile elitei pentru spațiul grecofon, iar în cazul Daciei un rol preeminent îl avea împăratul și reprezentanții săi.

La capitolul *Medievistică. Arheologie medievală*, reținem următoarele contribuții:

Ioan Marian Țiplic- *Hotar, graniță și / sau frontieră în evul mediu timpuriu*

Pornind de la considerentul că acești termeni au fost adesea utilizați fără a le fi analizat sensul, autorul crede a fi necesară o astfel de analiză. Astfel, *hotar* este un termen comun, mai ales în primele secole ale evului mediu, *granița* se utilizează în documentele medievale, iar *frontiera* reprezintă o delimitare cu caracter politic sau militar.

Thomas Nagler- *Evoluția demografică a Biertanului*

Reprezentând doar un fragment dintr-o monografie dedicată acestei zone, autorul ne supune atenției un interesant material privind locuitorii din Biertan, cu numeroase tabele și statistici, punctând anumite probleme.

Anca Nițoi- *Observații privind evoluția armamentului și echipamentului militar reflectat în pictura altarelor transilvănene (sec. XV-XVI)*.

Problematica referitoare la evoluția armamentului și a echipamentului militar este o temă relativ nouă în cercetarea istoriografică. Autoarea a observat că altarele poliptice transilvănene din secolele XV-XVI, reprezintă o prețioasă sursă în clarificarea acestei probleme. Ea descrie evoluția principalelor tipuri de armament și echipament militar, care a fost puternic influențată de modificările ce apar în planul tacticii și strategiei militare, la sfârșitul evului mediu.

Dana Hrib- *Individualizarea Florenței în contextul orașelor Italiei secolului al XV-lea*

În acest secol, Florența a cunoscut o metamorfoză deosebită, în urma căreia acest oraș provincial a devenit o importantă metropolă. Noul suflu s-a resimțit pe toate planurile vieții sociale, determinând înflorirea civilizației florentine.

Octavian Tătar- *Considerații privind biserica catolică medievală de la Gârbova de Jos, județul Alba*.

Autorul își propune abordarea chestiunii privind perioada când a fost ridicată biserica, aducând în discuție și disputele istoriografice. Cert este faptul că parohia edificată pe domeniul de la Gârbova, a avut un statut privilegiat, fiind, probabil, și un „centru ecleziastic.”

Ultima parte a acestei publicații este rezervată *Recenziilor*. În acest sens domnul Marin Cârciumarul ne supune atenției o *Replică la o „recenzie”*. Este vorba despre replica pe care autorul o dă unei recenzii apărute în „Revista de preistorie”, numărul 1, sub semnătura lui Adrian Doboș.

În final -*Lista abrevierilor bibliografice folosite*.

Lista abrevierilor bibliografice

ActaMN	- Acta Musei Napocensis, Cluj Napoca
Banatica	- Banatica, Reșița
SCIV	- Studii și Cercetări de Istorie Veche, București
SD	- Studii Dacice, Cluj-Napoca
Stud.Com.Car	- Studii și comunicări de arheologie și etnologie Caransebeș, Caransebeș
MCA	- Materiale și cercetări arheologice, București
MN	- Revista Muzeul Național, București
TD	- Thraco-Dacica, București